

М.П. Гундобін

Засновник вчення про анатомо-фізіологічні особливості дитини

Не кожному дано здійснити велику справу, але кожен може і повинен принести посильну допомогу і полегшити страждання дітям.
М.П. Гундобін

ПЕДІАТР – особлива професія, завданням якої є не тільки діагностика, лікування та профілактика захворювань у дітей, а й контролювання розвитку дитини, попередження і раннє виявлення відхилень від норми. Тому поруч із акушером, який лише на крок випереджає втручання найближчого колеги за фахом у долю щойно народженої людини, неодмінно постає дитячий лікар.

Медичній спільноті добре відомі імена видатних вітчизняних педіатрів – С.Ф. Хотовицького, М.О. Тольського, М.Ф. Філатова, О.А. Киселя, В.І. Молчанова, М.С. Маслова, Г.М. Сперанського, О.Ф. Тура, які багато зробили для розвитку педіатричної науки і практики. До цієї славної плеяди належить і Микола Петрович Гундобін – один із засновників наукової педіатрії, що виокремилася як самостійна дисципліна в другій половині XIX ст.

Початкову освіту М.П. Гундобін здобув у домашніх умовах, лише у 14 років він розпочав навчання у 2-й Петербурзькій гімназії. У студентські роки в юнака з'являється інтерес до педіатрії. Він акуратно відвідує лекції приват-доцента М.Ф. Філатова. Після закінчення медичного факультету Московського університету М.П. Гундобін 3 роки стажується з педіатрії в Московській дитячій клініці професора М.О. Тольського. У 1888 р. він переїздить до м. Петербурга, де обіймає посаду лікаря при Міністерстві закордонних справ і водночас працює в Олександрівській барачній лікарні під керівництвом відомого вченого-патологоанатома, одного із засновників вітчизняної гематології М.В. Ускова. У цей період М.П. Гундобін публікує перші наукові роботи: «Місце серцевого поштовху в дітей», «Блукаюча печінка і селезінка рухлива», «Про промивання шлунка в терапії немовлят». Ці праці свідчать про його інтерес до наукових досліджень та вміння аналізувати клінічний матеріал. У 1891 р. молодий лікар успішно захищає докторську дисертацію «Будова кишечника в дітей» і вже наступного року видає монографію «Про морфологію та патологію крові у дітей» – одну з перших робіт з гематології в педіатрії. Тоді ж молодого спеціаліста було обрано приват-доцентом кафедри дитячих хвороб Петербурзької військово-медичної академії, очолюваної професором М.І. Бистровим. Після відставки завідувача кафедри за вислугою років на його місце було обрано М.П. Гундобіна, який протягом 11 років, аж до своєї передчасної смерті, обіймав цю посаду.

Саме на цьому відповідальному посту повністю розкрився талант вдумливого клініциста і невтомного експериментатора. Роки завідування кафедрою педіатрії сповнені інтенсивної наукової, педагогічної та лікувальної роботи. Істотну увагу М.П. Гундобін приділяв викладацькій діяльності як на кафедрі, так і на курсах приват-доцентів, що завдяки йому отримали розвиток на інших клінічних базах.

Маючи феноменальну пам'ять, ерудований, обдарований від природи блискучим даром слова, Микола Петрович чітко та образно подавав свої думки і вважав, що «перш ніж стати професором, необхідно навчитися викладати».

Вважаючи пріоритетним напрямом клініку, М.П. Гундобін учив студентів суворого логічного мислення біля ліжка хворої дитини, без якого марно сподіватися на вірний діагноз і прогноз, які спрямовані на призначення правильної терапії. Велике значення він надавав збору анамнезу, вважаючи неприпустимим нехтування останнім або обмеження його в часі. За переконанням викладача, навіть у разі повної відсутності контакту під час опитування хворого досвідчений лікар непомітно вивчає дитину і її матір, особливості їхніх реакцій на фактори, що призвели до захворювання. Незважаючи на те що ще 1847 року у монографії «Педіатрика» С.Ф. Хотовицький зауважив, що дитина – не дорослий у мініатюрі, практично ця проблема не розроблялася. Через півстоліття М.П. Гундобін зазначає, що симптоми, клінічний перебіг хвороб у дітей і анатомо-патологічна картина суттєво відрізняються від таких у дорослих. Це обумовлено різницею в анатомічній будові організму, що зростає, фізіологічній функції його органів та залежних від неї хімічних процесах. Звідси висновок, що педіатр повинен добре знати анатомію і фізіологію дитячого організму.

Оскільки на той час педіатрія була новою галуззю медичної науки, природно, що дослідження життєвих процесів у дитячому віці не проводилися. Наслідком невизнання цієї галузі була велика дитяча смертність як у світі, так і в Росії. Це спонукало М.П. Гундобіна до інтенсивного вивчення особливостей дитячого організму. Мета, яку переслідував педіатр, вивчаючи анатомо-фізіологічні особливості дитини у віковому аспекті, полягала в тому, щоб виявити зв'язок між перебігом хвороби та розвитком дитини, з'ясувати мікроскопічні і хімічні особливості різних органів у дитячому віці та клінічне значення цих особливостей.

З перших місяців завідування кафедрою він приступає до реалізації програми колективної роботи, плідно співпрацюючи в ході наукових досліджень з науковими лабораторіями теоретичних кафедр, очолюваних О.Я. Данилевським, В.К. Варліхом, В.М. Бехтеревим та ін. Під впливом передових наукових ідей І.М. Сеченова та С.П. Боткіна М.П. Гундобін справедливо вважав, що вивчення

фізіологічних і патологічних процесів, а відтак, і особливості профілактики та лікування хвороб у дітей повинні спиратися на точне знання особливостей дитячого організму. Вирішенню цього завдання учений підпорядкував роботу всіх співробітників кафедри та практичних лікарів. За його участі було підготовлено понад 200 наукових праць, із них 114 – дисертаційні дослідження, 77 – присвячені вивченню анатомо-фізіологічних особливостей дітей. Отримана інформація стала основою вікової анатомії і фізіології дитини – фундаменту клінічної педіатрії.

У дослідженнях, проведених М.П. Гундобіном і його співробітниками, був отриманий величезний новий фактологічний матеріал, узагальнений у монографії «Особливості дитячого віку». В останній викладені основні закони розвитку людини після народження, наведені нові численні факти, що стосуються анатомо-фізіологічних особливостей дитячого віку. Недаремно ця праця увійшла до золотого фонду педіатрії.

Поряд з вивченням особливостей дитячого віку під керівництвом М.П. Гундобіна успішно розроблялися питання клінічної педіатрії, боротьби з дитячою захворюваністю і смертністю, шкільної гігієни, позалікарняної дитячої охорони здоров'я та низка інших. Разом з М.Ф. Філатовим М.П. Гундобін зробив великий внесок у вивчення особливостей патогенезу, клінічного перебігу, профілактики та лікування коклюшу, звернувши увагу на ураження центральної нервової системи у випадку цієї хвороби. Учені відмітили, що «спазматичний кашель не від одного лише катару, а й від ураження центральної нервової системи і довгастого мозку», і лише через багато років з'явилися роботи (Reiper, 1941; І.А. Аршавський, В.Д. Соболева, 1948), у яких міститься фізіологічне обґрунтування виникнення судомного кашлю у разі коклюшу. З інших значних робіт професора М.П. Гундобіна слід згадати його посібник для практичних лікарів «Загальна і приватна терапія хвороб дитячого віку», а також праці «Виховання та лікування дитини до 7-річного віку», «Шкільна гігієна», «Життя дитини», «Дитяча смертність в Росії і заходи боротьби з нею». Добре знайомий із практичними розділами дитячої стоматології, він приділяв багато уваги складному фізіологічному процесу в організмі дитини, пов'язаному з прорізуванням зубів (монографія «Про прорізування зубів у дітей»).

Як і всі передові представники російської науки, професор М.П. Гундобін поєднував наукову, педагогічну та лікувальну роботу з активною громадською та організаторською діяльністю, головним напрямом якої була боротьба з дитячою захворюваністю і смертністю. Так, він був одним з організаторів і керівників Спілки боротьби з дитячою смертністю в Росії (1904), при якій активно діяла організація «Крапля молока», що безкоштовно надавала незаможним матерям харчування для штучного вигодовування дітей. За його ініціативою в Петербурзькому відділенні спілки були організовані «безкоштовна амбулаторія» для дітей та молочна кухня. М.П. Гундобін також планував створити постійний музей гігієни дитячого віку, мобільні групи медичних працівників для розповсюдження, особливо в сільській місцевості, знань з догляду та вигодовування дітей. Активну роботу він провадив і в Російському суспільстві охорони народного здоров'я і в Петербурзькому товаристві дитячих лікарів. Багато часу професор присвячував популяризації знань про здорову і хвору дитину. 1900 року його було обрано головою відділення гігієни, виховання і освіти Російського товариства охорони народного здоров'я. Під головуванням професора М.П. Гундобіна розглядалися питання про структуру спеціалізованих шкіл і лікувально-виховних закладів для дітей, хворих на епілепсію; забезпечення сиріт і бездомних та позашлюбних дітей; дитячі лікувальні колонії і шкільні дачі. Низка наукових праць і виступів присвячена проблемі дитячої смертності. У 1904 р. М.П. Гундобін став одним з організаторів Спілки боротьби з дитячою смертністю в Росії, членом ради Спілки, з 1908 – членом правління Петербурзького відділення Спілки. На IX Пироговському з'їзді (1905) М.П. Гундобін завідував дитячою секцією.

Популяризуючи знання про гармонійний розвиток фізичних, розумових і моральних якостей дитини, професор М.П. Гундобін, постійно підкреслюючи необхідність зв'язку педіатрії з педагогікою, зазначав, що дитячий лікар повинен бути також вихователем і гігієністом, а кожен учитель повинен знати етапи і закони розвитку дитини, на яких засновані фізичне виховання і раціональна педагогіка.

Сумно усвідомлювати, що, перебуваючи у розквіті творчих сил, на 48-му році життя 15 вересня 1908 р. М.П. Гундобін передчасно пішов із життя. У тому ж році його ім'я отримав щойно відкритий Гігієнічний музей Спілки боротьби з дитячою смертністю в Росії. Пов'язане з ім'ям професора М.П. Гундобіна вчення про анатомо-фізіологічні особливості дитини стало невід'ємною складовою педіатрії.

Підготував **Лук'ян Маринжа**